

חזקת בית בדוק | ד"ע א"ב "בעו מיניה" - ע"ב "רבנן בדרבנן"

חכמים ציוו את בעל הבית לבדוק חמץ בביתו בליל לפני ערב פסח (י"ד ניסן), ושאלו את רב נחמן בר יצחק האם ניתן לסמוך על כך שבוודאי בעל הבית בדק חמץ בביתו בליל י"ד? הגמרא מנסה להסיק את התשובה על סמך אחת מהטענות: א. עם הארץ בוודאי בודק חמץ (כשם שחבר נאמן על מעשרותיו) וממילא הבית בחזקת בדוק. ב. נע"ק (נשים, עבדים וקטנים) נאמנים לומר שהבית בדוק מחמץ, כיוון שהבית בחזקת בדוק (על בסיס טענה א.).

נשאל רב נחמן בר יצחק: המשכיר בית לחבירו בבוקר י"ד ניסן, האם הבית בחזקת בדוק, כי בוודאי בעל הבית בדק את החמץ בליל י"ד, או שהבית אינו בחזקת בדוק?

לשאלה זו אין נפק"מ הלכתית, כיוון שאין להסתמך על חזקה במקום שניתן לברר אותה, והרי יכול לשאול את בעל הבית האם בדק אתמול בלילה חמץ?

עסקינן במקרה שהמשכיר לא נמצא ולא ניתן לברר, ונשאל רבנ"י האם על השוכר לטרוח ולברר את המציאות, או שהוא יכול להסתמך על כך שהבית בחזקת בדוק?

רבנ"י: פסולים לעדות נאמנים לומר שהבית נבדק מחמץ כיוון שמלכתחילה הבית בחזקת בדוק. כשם שחבר נאמן על פרותיו – עם הארץ נאמן על בדיקת חמץ, ולכן סומכים על עדותם. מכאן ניתן להסיק שכל בית בחזקת בדוק (תוס'). אך ניתן לקשור בין הדברים! הרי לא סומכים עליהם משום עדותם, אלא משום שהבית בחזקת בדוק וכלל לא צריך לשאול אותם! אלא עסקינן שבעל הבית בעיר וניתן לברר איתו, אך חכמים לא הצריכו לטרוח לברר, אלא די להאמין לעדותם של נע"ק.

שמה הסיבה שמאמינים לנע"ק היא משום שבאמת סומכים על עדותם שראו את בדיקת החמץ, ולא משום שנאמן עם הארץ לבדוק, והבית אינו בחזקת בדוק (ניתוק טענה ב מטענה א.).

אך ייתכן לסמוך על עדותם של נע"ק? בוודאי שהסיבה שהאמנו להם בעדותם היא מפני שהבית בחזקת בדוק! (טענה ב מתבססת על טענה א)

אם אין נאמנים נע"ק בעדותם מחמת עצמם, דברי הברייתא "הכל נאמנים" אינם מדויקים, כיוון שאין שום משמעות לעדותם, וממילא כל הבתים נחשבים כבדוקים, וחידוש הברייתא היה צריך להיות: "כל הבתים בחזקת בדוקין בארבעה עשר". לכן יש ללמוד מהברייתא שעדותם היא זו שפוטרת אותו מלבדוק, ואלמלא העדות – היה בודק. משמע שאין חזקת הבית בדוק!

יש להעמיד את הברייתא במקרה אחר, שמוחזק לנו שהבית לא בדוק (שהיה בעל הבית טרוד בעסקיו או יצא מבעוד יום לדרך) ונק"ע העידו שהם עצמם בדקו את הבית. בדין זה מחדשת הברייתא שנאמנים הם, כיוון שבדיקת חמץ מדרבנן (מדאורייתא מספיק לבטל בלב, ואין צורך ממש לשרוף), בכוח חכמים להאמין לעדותם במצווה שהם קבעו. וממילא אין קשר בין דברי הברייתא לשאלה האם חזקת הבית בדוק. (לפי דברי הגמרא שדי בביטול מדאורייתא, אף שהמשכיר לא לפנינו ואי אפשר לשואלו ואנו יודעים שהיה טרוד, כיוון שבנקל ניתן לבטל החמץ ולא לעבור על "בל יראה" – מוחזק שעשה כן בעל הבית. פני יהושע).

הכל נאמנים על ביעור חמץ (להעיד שבעל הבית בדק בליל י"ד) אפילו נשים אפילו עבדים אפילו קטנים.

ברייתא

חבר (יהודי שקיבל על עצמו להיזהר בתרומות ומעשרות) שמת והניח מגורה (גורן תבואה) מליאה פירות, אפילו הן בני יומן הרי הן בחזקת מתוקנים (שבוודאי מיד לאחר שמירה את הכרי תיקנם ועישר את התבואה^[1]).

ברייתא

[1] סדר הפעולות של הכנת התבואה לשימוש: זרייה והוצאת המזון מהתבואה, מירוח הכרי - החלקת התבואה לערימה מסודרת בגורן שבשדה, שנחשבת כגמר מלאכה (ע"פ רמב"ם פאה א, רמב"ם הל' מעשרות ג, יג) העברת חבילות התבואה אל המחסן שבביתו. המשנה במסכת מעשרות מונה מתי מתחייבים הפירות במעשר: התבואה מעת שימרח הכרי (מעשרות א, ו), והפירות מעת שיכניסם לביתו (שם, ה). בפשט בסוגייתנו הכוונה ל"פירות" ממש שהתחייבו במעשרות בעת שהכניסם החבר למחסן שבביתו. אך לדעת רש"י (כאן, ט ע"א) הכוונה ל"תבואה", וכדי לחייבם במעשרות יש לגמור מלאכת התבואה במירוח הכרי וגם לראות פני הבית, כדבריו "והא הכא. כיוון דממורחין הן והרי הן בבית" וכן "ודאי טבילי. דהא נגמרה מלאכתן וראו פני הבית וחל שם טבל עליהן משעה שראה פני הבית". ונלע"ד שרש"י הרגיש דווקא את מירוח הכרי, כיוון שתבואה במחסן לא ניכרת מתי הונחה שם, אך את מירוח הכרי ניתן לראות שנעשה באותו יום, כפירש "דנקרין הן שהיום נתמרחו".